

SAİD HALİM PAŞA
GELENEĞİN MUHAFIZI,
DEĞİŞİMİN FAİLİ

EDİTÖRLER

VAHDETTİN IŞIK

YUNUS ŞAHBAZ

kadim

kadim bilgeliğin yolculuğu devam ediyor...

**SAİD HALİM PAŞA
GELENEĞİN MUHAFIZI, DEĞİŞİMİN FAİLİ**

Editörler
VAHDETTİN IŞIK - YUNUS ŞAHBAZ

Kadim Yayınları : 143

© Kadim Yayınları. Bu kitabın tüm hakları saklıdır ve Kadim Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbir bölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

2. Baskı, Ocak 2022

Seri Editörü: Hamit Emrah BERİŞ
Editör: Vahdettin IŞIK - Yunus ŞAHBAZ
Genel Yayın Yönetmeni: Serhat Buhari BAYTEKİN
Genel Koordinatör: Metin ÖZKAN
Yayın Yönetmeni: Fatih YILDIZ
Grafik Tasarım Koordinatörü: Arzu ÖZKAN
Kapak ve İç Tasarım: Sevim ALTAY
Sertifika No: 17590

KÜTÜPHANE KARTI

Ed. IŞIK Vahdettin-ŞAHBAZ Yunus
SAİD HALİM PAŞA
GELENEĞİN MUHAFIZI, DEĞİŞİMİN FAİLİ
2. Baskı, 14x21 cm
566 sayfa, kaynaklar var
ISBN: 978-605-7629-50-0
1. Said Halim Paşa, 2. Muhafazakarlık, 3. İslamcılık

Basım: İhlas Gazetecilik A.Ş.

KADİM YAYINLARI
Kazım Özalp Mah. Rabat Sok. No:27-2
Gaziosmanpaşa- Çankaya/Ankara
Tel: 0-312 431 21 55 www.kadimyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Mustafa Şentop / VIII

ÖNSÖZ

Vahdettin Işık / 1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR DÜŞÜNÜR ve DEVLET ADAMI: SAİD HALİM PAŞA

Geleneğin Muhafızı ve Değişimin Faili Olabilmek: Şehadetinin
100. Yıldönümünde Said Halim Paşa'yı Yeniden Düşünmek

Vahdettin Işık / 8

Nostalji ve Ütopyanın Ötesinde Bir Said Halim Paşa Gerçekçiliği

Yasin Aktay / 34

İslamcılık, İttihadçılık, Hilafet, Laiklik, Ermeni Tehciri ve Beka Meselesi Pencerelerinden Said Halim Paşa

İsmail Küçükkılıç / 68

Dönüşüm, Devrim ve Savaş Kavşağında İki Devlet Adamı ve Mütefekkir:
Edmund Burke ve Said Halim Paşa

Mihriban Şenses / 94

Said Halim Paşa'nın Katli Meselesi

Mehmet Ruyan Soydan / 127

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂMÇILIK, MUHAFAZAKÂRLIK, BATICILIK BAĞLAMINDA SAİD HALİM PAŞA

Sünnî Siyaset Teorisinin Son Uğrağı Olarak İslamcılık -Said Halim Paşa'nın
Politik-Teolojik Söylemi Üzerine

Mehmet Evkuran / 148

Hamza Yurteri- Süreklilik ve Kopuş Bağlamında İslamcı Siyaset: Said Halim
Paşa ve Raşid Gannuşi Üzerine Teopolitik Bir İnceleme

Ömer Faruk Uğurlu-Hamza Yurteri / 183

Muhafazakârlık ile Sosyoloji İlişkisi ve Batılılaşma Eleştirisi Bağlamında Said
Halim Paşa'nın Öngörülleri

Mahmut Hakkı Akın- Cenk Beyaz / 221

Jakobenizme Karşı Muhafazakârlığın Meydan Okuyuşu: Said Halim Paşa
Halis Çetin / 241

Entelektüel Bir Muhafazakar Olarak Said Halim Paşa Çağımıza Ne Söyler? -
Bengül Güngörmez Akosman / 295

Said Halim Paşa'nın "Batı" ve "Batılılaşma" Algısı
Ahmet Dağ / 306

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAİD HALİM PAŞA'DA TOPLUM VE SİYASET

Said Halim Paşanın Sosyal Teorisi

Ergün Yıldırım / 324

Said Halim Paşa'da Müslüman Ahlakı

Ejder Okumuş / 355

Said Halim Paşa'da "İlim, Maarif Ve Usul" Arayışı

Mustafa Gündüz / 387

Said Halim Paşa'nın Keşfinde Tarık Zafer Tunaya'nın Rolü
Asım Öz / 398

Said Halim Paşa'nın İslam Devleti Mümkün müydü? Hallağ'ın "İmkansız
Devlet" gözünden "Les Institutions Politiques"i Okumak
Thomas D. Simpkins / 424

Akıntıya Karşı Kürek Çekmek: Said Halim Paşa'nın Siyaset Düşüncesi
Furkan Acerbaş / 451

Siyasalın Kurucu Unsuru Olarak İslam: Said Halim Paşa'nın Bilim ve Siyaset
Felsefesi
Halit Ahmet Kahraman / 490

Said Halim Paşa Perspektifinden Hükümet Sistemi Meselesi
Mert Hüseyin Akgün / 508

Hayrettin Karaman ile Said Halim Paşa Üzerine Bir Mülakat / 534
Albüm / 542

TAKDİM

Mustafa Şentop

Dünya tarihinin belli dönemleri siyasal, toplumsal ve ekonomik parametrelerde önemli değişimler ile dönüşümleri bünyesinde barındırır. *İmparatorluklar Çağı'nın* sonu göz önünde bulundurulduğunda bu durumun Osmanlı Devleti için de geçerli olduğu ortaya çıkar. Nitekim 20. yüzyılın Osmanlısında, devletin yöneticilerinden sokaktaki vatandaşa kadar hemen herkes kritik birçok hadiseye tanıklık eder. Yüzyılın ilk çeyreği henüz dolmadan Osmanlı Devleti yıkılırken bu kaçınılmaz sona dair siyasal ve teorik çözümlenme girişimleri de ayrı bir önem kazanır. Bu sürecin dikkat çekici isimlerinden Said Halim Paşa (1864-1921), günümüzden yüz yıl önce, 6 Aralık 1921'de zorunlu ikamette olduğu Roma'da şehit edildi. Şehadetinin 100. yılında Said Halim Paşa'yı anmak için gerçekleştirilen bu çalışmada, eserlerini tekrar hatırlamayı ve tecrübelerinden, kendi dönemine dair tenkitlerinden istifade etmeyi gaye ediniyoruz.

Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında yaşamış bir devlet adamı olan Said Halim Paşa, birçok idarî görev üstlenmesinin yanı sıra yönetsel krizlerin mevcut olduğu bir dönemde sadrazamlık makamını deruhte eder. Sadrazamlığı sırasında Devlet-i Aliyye, I. Dünya Savaşı'nın tarafı olma kararı alır. Paşa, İmparatorluğun bekası için zarurî olduğunu düşündüğü bu kararın arkasında savaştan sonra da durabilmiş ve yargılandığı Divan-ı Harpte görüşlerini savunabilmiş nadir isimlerden biridir. Aynı zamanda Malta'da sürgünde iken yazdıklarıyla Millî Mücadele'ye destek verir ve görüşlerini izhar eder. Ancak ne

yazık ki Millî Mücadele'nin zaferle neticelendiğini göremez ve evinin önünde şehit edilerek dünyaya gözlerini yumar.

Said Halim Paşa'nın hususiyetlerinin başında bu devlet adamlığı tecrübesine bir de mütefekkir kimliğini eklemiş olması gelir. Doğu ve Batı fikriyatına olağanüstü vâkif olması, kendi döneminin siyasî, içtimaî ve kültürel plandaki buhranlarının çok iyi gözlemcisi olmasıyla birleşmiş ve neticede Said Halim Paşa fikriyatı ortaya çıkmıştır. Paşa'nın "Buhranlarımız" olarak tasvir ettiği kriz noktalarındaki tespitleri son derece kıymetlidir. Doğu-Batı mukayeseleri, aydınlar hakkındaki görüşleri ve devlet-siyaset nazariyeleri döneminin sınırlarını aşmıştır. Dolayısıyla bu tespitlerin birçoğunun günümüzdeki sorunlara çözüm arayışında dâhi yol gösterici olabileceği ifade edilmelidir.

Elinizde bulunan çalışmada, Said Halim Paşa'nın entelektüel portresi, devlet adamlığı ve fikirleri değerli hocalarımız tarafından serimlendi. Paşa'nın İslâmcılık, Muhafazakârlık ve Batıcılık/Batılılaşma eksenindeki fikir izleği temel hatlarıyla çalışma boyunca tahlil edildi. Çok yönlü bir düşünür olan Said Halim Paşa'nın toplum, ahlâk ve eğitim gibi konulardaki fikirleri de çalışmada ele alınan temalar arasında yer aldı. Böylelikle bütünlüklü bir Said Halim Paşa portresinin ortaya çıkarılması amaçlandı. Benzer çalışmalar aracılığıyla Türk siyasî ve fikir hayatında mümtaz bir mevki işgal eden isimlerin kıymetlerinin teslim edilmesi hususundaki ümidimizi paylaşıyoruz. Bu vesileyle esere katkı sunan hocalarımızla birlikte bu çalışmaya kaynaklık eden Sempozyumun koordinatörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Hamit Emrah Beriş'e, kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen Dr. Vahdettin Işık ve Yunus Şahbaz'a ve Kadim Yayınları'nın Genel Yayın Yönetmeni Serhat Buhari Baytekin'e teşekkür ediyoruz. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması ve her kesim ile her yaştan okuyucu için faydalı olması en büyük temennimizdir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
TBMM BAŞKANI

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından yirminci yüzyılın ikinci çeyreğine kadar olan süreçte Müslümanların hayatında köklü değişiklikler yaşandı. Bu değişim süreci Avrupalı devletlerin öncülük ettiği pek çok yıkımla sonuçlanmıştı. Yıkımdan en fazla etkilenen insanlar içinde Müslümanların özel bir yer işgal ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim dünyanın gidişatında etkin bir odak olarak rol oynamış bir medeniyetin çocukları çok yönlü bir meydan okumayla karşı karşıyaydılar. Meydan okumanın en somut hali ise yaşanan işgallerdi.

Kuşkusuz işgal süreci sadece bir toprak kaybı olarak görülemez. Nitekim göçlerin eşlik ettiği sorunlar başta olmak üzere yaşanan her türden istikrarsızlık insanî, idarî ve iktisad sorunlara yol açmaktaydı. Ve nüfusunun büyük bölümü işgale maruz kalan Osmanlı Müslümanları bu sorunun en yakın ve doğrudan muhatabıydı.

Meydan okumanın ikinci veçhesini ise Avrupalı devletlerin iktisadiî, idar ve siyasi baskıları oluşturuyordu. Bu baskılar Osmanlı'nın iç işleyişinde etkili oluyor ve yeni dengelerin oluşmasına yol açıyordu.

Ayrıntıları bir sunuş yazısının sınırları içerisinde belirtilemeyecek kadar farklı dinamiklerle şekillenen gelişmelerin Müslümanların gündemini belirlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. "Nasıl kurtuluruz?" şeklinde özetlenebilecek bu büyük

sorular etrafında şekillenen gündem, farklı fikir akımlarının ve siyasi yönelimlerin ortaya çıkmasının vasatını da oluşturmaktaydı. Said Halim Paşa'nın doğrudan idarî ve siyasi süreçlerde yapıp ettikleri ile bir kısmı elimizde matbu olarak da bulunan risalelerde yer alan fikirlerinin bağlamını yukarıdan beri işaret ettiğimiz bu zemin oluşturmaktadır.

Kuşkusuz Said Halim Paşa'yı konuşmanın özel bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeler içinde iki temel gerekçenin özellikle dikkate alınması gerekiyor. Bir kere Paşa Osmanlı'nın en zor zamanları olan 1913-1917 yılları arasında yaklaşık üç buçuk yıl sadrazamlık yapmış bir siyasi öznedir. Onun fikirlerini konuşmamızı önemli kılan ikinci gerekçe ise dönemin fikir akımları içinde ana akım diyebileceğimiz İslami yenilenmecî çizginin öncü şahsiyetlerinden olmasıyla ilgilidir.

Paşa'nın şehid edilmesinin üzerinden tamı tamına yüzyıl geçmiş bulunuyor. 6 Aralık 1921 tarihinde şehid edildiği günden günümüze değin yaşadıklarımız dikkate alındığında Türkiye'nin gündemini oluşturan ana meselelerin birçoğunun hala gündemdeki yerini koruduğunu görüyoruz. Bu yüzden onun şehid edilmesinin yüzüncü yılını vesile kılarak bir muhasebe yapma imkanı elde edebileceğimizi düşünüyoruz. Zira Paşa'nın bir siyasi özne olarak rol üstlendiği dönemde yaşanan olayların bugünkü imkanlarımızın ve sorunlarımızın şekillenmesinde de ciddi etkisi olduğunu düşünmek için elimizde yeterince gerekçe bulunmaktadır. Keza Paşa'nın elimizdeki risalelerinde yer alan değerlendirmeleri sorun tespiti kadar çözüme yönelik tekliflerinin de hala açıklayıcı bir değeri olduğunu göstermektedir. Özellikle Avrupa-merkezci düşüncelerin hemen her yanda rağbet gördüğü o gün Paşa'nın gerek Müslüman kalmaya gerekse de her milletin toplumsal şartlarının kendine özgünlüğüne yaptığı vurgu kendini özne olarak konuşlandırmış bir şahsiyet olmakla mümkün olabilecek bir şeydir. Onun kendini bir özne olarak konuşlandığına en açık göstergesi ise çözüme dair yaptığı İslamlaşma teklifidir. Paşa'nın İslamlaşma teklifi değerlerinden kuşkuya düşmeyen ve yerli imkanların mevcudiyetine inanan bir temele dayanmaktadır. Ne var ki onun İslamlaşma

teklifi içe kapanmaya yol açan ve çağına körleşen bir tutuma yol açmadığı gibi Batı'ya yönelik eleştirel ama ötekileştirici olmayan tutumu da kendi medeniyetine yabancılaşmasıyla sonuçlanmamıştır. Çağdaş Türk düşüncesinin ya kendi inancına ve geleneğine yabancılaşan yahut çağına körleşen uç tutumlarına Paşa'nın düşüncesinde rastlayamayız. Bu itidalli ve hakşinas tutumu Paşa'nın özgüvenini göstermektedir. Bugün belki de en fazla ihtiyaç duyduğumuz bu özgüvenin hangi dinamiklerden beslendiğini anlamak hayati bir önem taşımaktadır. Bu sebeple *Muhafazakâr Düşünce* dergisi yüzyıllık tecrübemizi müzakere yapabileceğimiz bir imkan alanı olarak Said Halim Paşa'nın birikimini tekrar gündemleştirebilmek amacıyla birçok önemli ismin yazılarından oluşan elinizdeki kitabı hazırlamış bulunuyor.

Kitapta yer alan yazıları üç ana başlık altında topladık. Birinci bölüm "Bir Düşünür ve Devlet Adamı: Said Halim Paşa" başlığı altında altı yazıdan oluşuyor. Vahdettin Işık, Yasin Aktay, İsmail Küçükkılıç ve Mihriban Şenses bu bölümde yer alan yazıları ile Said Halim Paşa'yı yeniden düşünmeyi ve geleneği, değişimi, muhafazakar tutumu, Türk siyaseti üzerinde halen etkisi olduğu tartışmaları yapılan İttihatçılığı ve beka meselesini farklı açılardan değerlendirmemize bir ufuk oluşturma imkanını önümüze seriyorlar. Ayrıca Mehmet Ruyan Soydan arşivinde yer alan belge eşliğinde yaptığı değerlendirme ile Paşa'nın şهادeti hakkında bize yeni bilgiler sunuyor.

Kitabın ikinci ana bölümü ise "İslâmcılık, Muhafazakârlık, Batıcılık Bağlamında Said Halim Paşa" başlığı altında yer alan makaleleri içeriyor. Bu bölümde Mehmet Evkuran, Ömer Faruk Uğurlu-Hamza Yurteri, Mahmut Hakkı Akın-Cenk Beyaz, Halis Çetin, Bengül Güngörmez Akosman ve Ahmet Dağ yazılarıyla Paşa'nın düşüncelerini farklı açılardan değerlendiriliyorlar. Sünnî siyaset teorisi, süreklilik ve kopuş, muhafazakârlık ile sosyoloji ilişkisi, Batı, Batılılaşma algısı ve Batılılaşma eleştirisi ve Jakobenzim gibi kavramları odağa alan bu yazılar Paşa'nın düşüncesini müzakere ederken bugünün siyasetini de tarihi derinlik içerisinde değerlendirmemize imkan sağlıyor.

Kitabın üçüncü bölümü "Said Halim Paşa'da Toplum ve Siyaset" başlığında makaleleri içeriyor. Bölümde Ergün Yıldırım Said Halim Paşa'nın sosyal teorisini, Ejder Okumuş Müslüman ahlakına dair yaklaşımını, Mustafa Gündüz ilim ve maarif usulünü, Asım Öz ise Said Halim Paşa'nın keşfinde Tarık Zafer Tunaya'nın rolünü ele alan yazıları ile kitaba katkılarını sunuyorlar. Paşa'nın siyaset düşüncesine odaklanan diğer yazılarda ise Thomas D. Simpkins İslam devleti fikri bağlamında Paşa ile Wael Hallaq'ın yaklaşımlarını karşılaştırıyor. Ardından gelen yazıyla Furkan Acerbaş Paşa'nın siyaset düşüncesini, Halit Ahmet Kahraman bilim ve siyaset anlayışını, Mert Hüseyin Akgün ise hükümet meselesine dair Paşa'nın düşüncelerini tartışan değerlendirmelerle kitabın zenginleşmesine katkı sunmaktadırlar. Muhterem Hayrettin Karaman hocamızla yapılan mülakat ise kitaba ayrıca özel bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Kitabın oluşmasında pek çok kişinin katkısını anmak gerekiyor. Öncelikle uzun emeklerle ortaya çıkan makaleleri ile katkı sunan yazarlarımıza teşekkür etmek isterim; onların katkısı işin esasını oluşturuyor. Ayrıca bu çalışmanın oluşmasına öncülük eden ve süreci şekillendirmede bize her aşamada katkı sunan *Muhafazâkar* Düşünce dergisi ve *Kadim Yayınları* adına kıymetli Serhat Buhari Baytekin Beyefendiye hassaten teşekkür etmek kadirşinaslığın bir gereğidir. Kuşkusuz bütün bu çalışmanın ete kemiğe bürünmesinde sıkı bir süreç takibi gerekiyordu. Bu takibi kusursuzca üstlendiği için de Yunus Şahbaz kardeşime özel bir teşekkür borcumuz olduğunu ifade etmek isterim.

Elinizdeki kitabın ismi Amit Bein'in Osmanlı uleması ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili hazırladığı bir kitabın Türkçe tercümesinde geçen bir ifadeden iktibas edilerek oluşturuldu. Bu kitabı hazırlayarak, ülkemizin ufkunu aydınlatmak için canhıraş bir şekilde mücadele eden ve en sonunda da bu uğurda şehadet şerbetini içen Said Halim Paşa'nın aziz hatırasına ve bıraktığı mirasa olan borcumuzu bir nebze olsun ödeyebilmiş olmayı Yüce Rabbimden niyaz ediyorum. Kuşkusuz asl olan bu mirası üstlenmektir.

Takdir okuyuculardan, tevfik Allah'tandır.

Vahdettin IŞIK